

SLIKA »LETUŠTE« U BISKUPSKOJ PINAKOTECI U DUBROVNIKU

Kruno Prijatelj

UDK 75.049(497.13 Dubrovnik),,16"
Izvorni znanstveni rad
Akademik HAZU — Split

U ovoj radnji detaljno je opisana i analizirana slika zvana »Letušće« u Biskupskoj pinakoteci u Dubrovniku s mrtvom prirodom koja prikazuje skupinu ptica (purani, fazani, šljuke itd.) pred košarom i gorućom svijećom. Slika je pripala dubrovačkoj katedrali u okviru donacije arhidakona Bernarda Orsata Đorđića iz 1686., a potječe iz zbirke Raspi u Veneciji. U starim inventarima te darovnice naziva se djelom »di Nicasio altri di Gio. Auf«. Nakon usporedbe s djelima flandrijskih slikara Nicasiusa Bernaertsa (1579.—1657.) i Jana Fyta (1611.—1661.), za koga autor članka pretpostavlja da bi mogao biti krivo transkribiran u »Gio. Auf«, isti smatra da je veća mogućnost da se na osnovi analogija radi o Fytovu djelu, iako nije — zbog stanja slike — moguće dati kategoričnu atribuciju.

Među brojnim slikama starih majstora koje posjeduje u vlasništvu katedrale u Dubrovniku, po svojoj se profanoj tematici izdvaja platno koje predstavlja mrtvu prirodu s peradi zvano po arhaičnom dubrovačkom izrazu »Letušće« (vel. 94/154 cm). Slika je dugo visila u sakristiji iznad vrata koja vode u katedralu, zatim je bila od biskupa J. M. Carevića prenesena u biskupsku palaču gdje je 1930. restaurirana prilično nestručno od slikara Frana Besperata. Vraćena je ponovno u katedralu 1979. te bila prenesena u tada otvorenu biskupsku pinakoteku, koja je te godine u Sorkočevićевой palači (u kojoj je tada bio i biskupski ordinarijat) opet neko vrijeme prikazana javnosti. Predviđeno je da u budućnosti bude izložena u Muzeju crkvene umjetnosti za koji se vrše pripreme.

Kako je usprkos spomenutom restauratorskom zahvatu platno potamnijelo i nužno zahtijeva novi stručni popravak, teško je dati njegov detaljni opis, a naročito analizu kolorita koji bi s velikom vjerojatnosti mogao povodom čišćenja dobiti nove, pa i drukčije kvalitete.

Kompozicija se dijeli u tri međusobno povezana dijela koja zajedno stvaraju jedinstvenu logičnu cjelinu. Pozadina izrazito tamne boje u današnjoj situaciji prelazi prema desnoj strani u svjetlije nijanse. Lijevom stranom dominira smeđa slamnata košara s dvije ručke iz koje pro-

viruju glave ptica, dok su o dršku konopom privezane dvije ptice (guske?). Iza košare je žućkasta voštana svijeća iz koje kao da se širi svjetlo velikim dijelom kompozicije. Ispod košare u prvom su planu još dvije žive ptice nalik na sove, od kojih jedna stoji, a druga je plegla nagnute glave.

Središnjim dijelom dominira veliki puran osvjetljena perja i spuštene glave koji predstavlja u stvari glavnu osobinu kompozicije. Na desnom gornjem dijelu vise tri šljuke privezane užetom o čavao zaboden o zid, a ispod njih položene su dvije ptice, od kojih jedna na metalnom pladnju, koje naliče na fazane i iza kojih se naslućuje i treća.

Čitavom slikom u današnjem stanju prevladavaju tamni sivkasti, smeđi, maslinati i zelenkasti tonaliteti, a živost daju akcenti kljunova i perje modrih, žutih, crvenkastih i narančastih boja kao i vješto raspoređeni i uravnoteženi kontrasti svjetla i sjene.

Bolje od ovog opisa (koji podliježe, kao što smo već istakli, temeljitijoj korekturi nakon željenog popravka, kao što identifikacija ptica zahtijeva nužno proučavanje od strane kompetentnih ornitologa) platno bolje ilustriraju priložene snimke slike i detalja Živka Bačića, fotografa Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

Platno je dospjelo u dubrovačku katedralu u sklopu donacije arhiđakona dubrovačkog kaptola Bernarda Orsata Đorđića, koji je 1686. godine u svojoj oporuci ostavio dio svoje imovine kapeli sv. Bernarda podignutoj na njegov trošak u novoj katedrali još u gradnji. Nakon Đorđićeve smrti 1688. izvršena je raspodjela njegove imovine među nasljednicima Orsatom Sorkočevićem koji je primio 2/12 i Ivanom Karlom i Nikolom iz iste vlastelinske porodice koji su naslijedili preostale 2/12. Iz dokumenata o podjeli u Historijskom arhivu u Dubrovniku iz 1688. i 1689. godine saznajemo da su se nasljednici suglasili dati katedrali njen dio od 8/12 iz svote koju su pokojnom prelatu bili dužni venecijanski trgovac i kolekcionar umjetnina Giovanni Alvise Raspi i njegova braća. Raspijevi su se složili s Đorđićima da se taj iznos isplati dijelom u novcu, a dijelom sa 16 umjetničkih slika iz njihove zbirke. Te su slike nabrojene u nekoliko dokumenata prepisanih u knjizi »Giornale dell'Amm(inistrazione) del Opera Pia dell'Arcidiacono Giorgi« vol. 31, koja se čuva u spomenutom dubrovačkom arhivu, a o kojoj sam donaciji opširnije pisao 1979. navodeći i raniju literaturu.¹

U prvom dokumentu o tome datiranom 31. prosinca 1694. na str. 60 spomenutog sveska nalazi se popis 14 slika koje su Raspijevi predali nekom Francescu Maria Pezzoliju da ih dade Đorđićevim nasljednicima. Pod br. 6 navodi se: »No. 6 Uccelami di Nicasio, altri di Gio Auf largo quarte 9 alto quarte 5 1/2 svaggia d'oro —70: — Vrijednost je slike izražena u mletačkim dukatima.

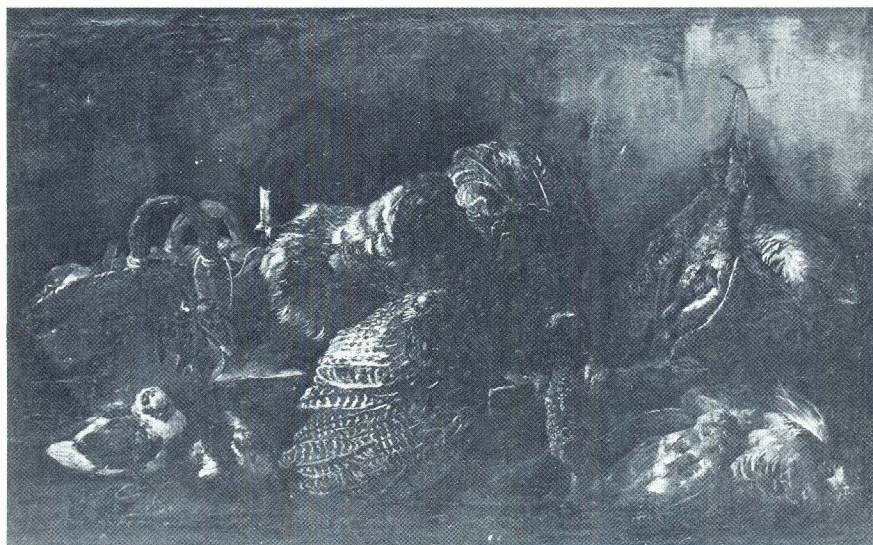
U popisu se navodi još 13 slika s atribucijama istaknutih talijanskih slikara (Bonifacio, Savoldo, Paris Bordon, četiri Padovanina, Andrea del Sarto, Pordenone, Giulio Romano), koje će se u novijim istraživanjima djelomično pokazati točnim, a dijelom pogrešnim. Preostale

¹ Za slike iz Raspijeve kolekcije u Dubrovniku v.: A. Liepopili, *Dubrovačka katedrala i njezine slike*, Dubrovnik 1930., str. 13, 16—17; K. Prijatelj, *Le opere di una collezione veneziana della fine del Seicento a Dubrovnik (Ragusa)*, *Arte veneta* XXXIII, Venezia 1979., str. 167—168.

dvije slike (Giovanni Benedetto Castiglione, Carletto Caliarì) spominju se u drugom dokumentu na str. 101 istog sveska datiranom 7. ožujka 1699. uz napomenu da su predane na čuvanje dubrovačkom samostanu sv. Klare.

Novi popis slika nalazi se na str. 198 istog sveska u dokumentu od 11. ožujka 1702. prilikom predaje tih od strane Francesca Marie Pezzolija Giovanniju Antoniju i Giovanniju Pietru Benevoli iz Venecije. Naša se slika navodi pod istim brojem i s istom naznakom vrijednosti: »Uccelami di Nicasio, altri di Gio Auf, largo quarti 9 alto quarti 5 1/2 svaggia d'oro — 70: —

Jan Fyt (?), Letušće, Dubrovnik, Biskupska pinakoteka

Treći spomen slike (koja je u međuvremenu s čitavom pošiljkom stigla u Dubrovnik) nalazi se u bilješki uz dokument od 10. travnja 1713., tj. kad je katedrala bila dovršena. U njemu se navodi da su radi svjetovnog sadržaja predane na privremeno čuvanje u stan Giancarla Marina Sorkočevića tri slike: »Adonis i Venera« Parisa Bordona, »Portret nje-mačke djevojke« Tiziana i »Uccelami di Nicasio«.

Pri ovom trećem spomenu ne donosi se alternativna atribucija slikaru »Giovanni Auf«, već se spominje samo »Nicasio«. Da li je slika uopće bila uklonjena iz katedrale, ili je od Sorkočevićevih bila predana stolnoj crkvi, ne znamo, ali je neosporna činjenica da je ona opet bila u katedrali, gdje je navodi 1930. A. Liepopili, dodajući da je veoma istrošena i iznoseći podatke o njenim premještajima koje smo donijeli na početku i spominjući da je u citiranim popisima bila procijenjena na 70 zlatnih dukata.

Kako se na tri spomena slike u dokumentima navodi na prvome mjestu kao ime autora »Nicasio« (ili jednom »Niconisio«), pošao sam najprije tim tragom za rješanjem atributivnog problema dubrovačkog »Letušća«.

Jan Fyt (?), Letušće, Dubrovnik, Biskupska pinakoteka, detalj

»Nicasio« je očito flamanski slikar Nicasius Bernaerts, učenik Fransa Snydersa (1579.—1657.), rođen oko 1620. u Antwerpenu, a umro 1678. u Parizu. Kao vrlo mlad spominje se već 1633.—34. u bratovštini slikara grada Antwerpena. Nakon školovanja putovao je u Italiju, zatim u Francusku gdje se 1643. spominje u Parizu. Godine 1654. opet je u Flandriji, a zatim 1663. ponovno u Francuskoj gdje se upravo javlja pod imenom »Nicasius« i 1665. postaje članom pariške slikarske Akademije u koju je primljen sa slikom »Mrtva priroda s divljači i s psom«, danas u Muzeju u Dijonu. U Francuskoj radi i tapiserije za »Manufacture des Gobelins« s francuskim slikarom Jeanom Garnierom i Flamancem Pieterom Boelom također Snydersovim učenikom. Bio je učitelj poznatog francus-

Jan Fyt (?), Letušće, Dubrovnik, Biskupska pinakoteka, detalj

kog slikara lovačkih tema i mrtvih priroda sa divljači Francois Desportesa (1661.—1743.).²

Sačuvano je vrlo malo sigurnih Nicasiusovih djela.

² Za Nicasiusa v.: *M. Hymans*, Bernaerts Nicasius, Thieme — Becker, *Allgemeine Lexikon der bildenden Künstler III*, Leipzig 1909., str. 427; *E. Bénézit*, *Dictionary critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous le temps et de tous les pays par un groupe d'écrivains spécialistes français et étrangers*, T. I, Paris 1948., str. 588—589; *M. Faré*, *La nature morte en France*, I—II, Genève 1962., str. 17, 37, 51, 52, 53, 63, 83, 84, 122, 126, 155, 216; *Catalogue sommaire illustré des peintures au Musée du Louvre, L'École flamande et hollandaise* par A. Brejon de Lavergnée, J. Foucart et N. Reynaud, str. 24—25; *J. Lacambre*, Bernaerts (Nicasius), *Petit Larousse de la Peinture I*, Paris 1979., str. 169.

Nicasius Bernaerts, Psi, mačke i divljač, Dijon, Musée de Dijon

Nicasius Bernaerts, Pas grize mačku i skupina divljači, Rouen, Musée des Deaux-arts et de ceramique de la Ville de Rouen

U muzeju u Dijonu (Musée du Dijon) čuva se slika koja je predstavljala umjetnikov »Morceau de reception« u Akademiju lijepih umjetnosti. Na središnjem dijelu slike prikazan je pas koji grize svom snagom zaprepaštenu mačku. Lijevo od te centralne skupine, ispod koje je hrpa zečeva, peradi i kupusa, druga je mačka, a desno su dva psića tipa »King Charles«. U pozadini se naziru antikni reljef i baza klasičnog stupa te zeleni grmovi, a nad reljefom još je jedna skupina peradi i slamnata košara.

Nicasius Bernaerts, Dva psa tipa »King Charles«, Pariz, Louvre

U muzeju u Rouenu (Musée des Beaux arts et de céramique de la Ville de Rouen) nalazi se kompozicija sa sličnim, ali još većim psom koji također grize mačku i sa skupinom raznih ptica, dok se u pozadini nazire krajolik s oblačnim nebom.

Muzej u Louvreu posjeduje jednu jedinu sliku koja se smatra sigurnim djelom Nicasiusa Bernaerts, a predstavlja u prvom planu dva psa tipa »King Charles« na prostranoj terasi iza čije se ograde sa stupićima nazire skicozno tretirani krajolik sa zgradom i brdima u pozadini. Ta se slika ranije pripisivala Nicasiusovom suvremeniku flandrijskom slikaru i Snydersovu učeniku Pieteru Boelu (1622.—1674.), koji je također od 1668. živio u Parizu i radio u »Manufacture des Gobelins«, slikajući također za platna i za tapiserije divljač (ptice i zečeve), pse i mrtve prirode s voćem i zlatarskim radovima.

Nicasius Bernaerts (?), Sukob pijetlova i kokoši, Pariz, Louvre

U spremištu Louvrea nalazi se i slika atribuirana Nicasiusu pod naslovom »Sukob pijetlova i kokoši«, koja se ranije pripisivala njegovu učeniku Francoisu Desportesu. Isto se tako tu čuva i 14 slika na temu studija životinja, od kojih najveći broj predstavlja ptice, a među kojima se ističe niz varijacija na temu pijetlova i kokoši (»Galinacées«). Sve su te slike u vrlo slabom stanju i za precizniji sud bi ih nužno trebalo restaurirati. Slike, čini se, potječu iz zbirke »Manufacture des Gobelins«, te se smatra da su mogle pripadati seriji naručenoj od samog kralja Luja XIV., ali s obzirom na njihov osrednji kvalitet drži se da najveći broj tih predstavlja kopije iz 18. stoljeća prema Nicasiusovim originalima.

Dok slika s dva psa tipa »King Charles«, a i radi same teme, ne može poslužiti kao komparativni materijal, ne mogu se osporiti stanovite sličnosti, naročito sliku u Dijonu i u Rouenu s dubrovačkim »Letuštem«. Premda, međutim, imamo očitih analogija u obradi pojedinih ptica i u nekim svjetlosnim rješenjima, čini mi se da ipak te usporedbe nisu dovoljne za kategoričnu atribuciju ove slike Nicasiusu Bernaertsu.

Kako više puta citirani inventari Đorđićeve ostavštine spominju uz talijanski naziv »Uccelami« uz slikara »Nicasia« i slikara »Gio Auf«, postavlja se neminovno pitanje tko bi mogao biti taj drugi autor koji bi bio od vlasnika Raspijeve kolekcije spomenut kao atributivna alternativa.

Usprkos iscrpnih istraživanja i konzultiranja dostupne literature, nisam nigdje mogao naći nekog flandrijskog slikara 17. stoljeća autora mrtvih priroda koji bi se tako zvao.

Možda nam ipak to ime može pomoći u rješavanju autora dubro-

Jan Fyt, Mačak promatra divljač i košaru grožđa, Pariz, Louvre

Jan Fyt, Spremište s policom s mrtvom divljači, brojnim drugim pticama, obješenim zecom, košarom i dva majmuna na prozoru, Pariz, Louvre

vačke slike »Letušće«. Među flamanskim slikarima 17. stoljeća velike sličnosti s našim platnom pokazuju djela majstora Jana Fyta. Kako je ime slikara iz inventara »Gio«, t. j. Ivan, a isto ime ima i Fyt, nije isključeno da je ono »Auf« krivi prijepis toga prezimena koje se također sastoji od tri slova. U tom uvjerenju učvrstila me je i naknadna komparacija naše like i Fytovih radova.

Jan Fyt (Antwerpen 1611.—1661.) jedan je od najistaknutijih flamanskih slikara mrtvih priroda u 17. stoljeću s posebnom sklonošću upravo za tematiku lovačkih trofeja, divljači, drugih ptica, pasa i festona cvijeća i voća, slikajući svoje kompozicije velikom virtuoznošću i vještinom s naglašenim kontrastima svjetla i sjene i predominacijom smeđih i maslinastih tonaliteta. Bio je poput Nicasia i on učenik Snydersa kome duguje bitne crte svoje likovne formacije, boravio je i on u Parizu, a zatim je živio neko vrijeme u Veneciji(!) i Rimu, da bi se krajem života nastanio u rodnom gradu, gdje se oženio i imao brojne učenike i sljedbenike od kojih se ističu spomenuti Pieter Boel i David de Koninck. Njegov se opus sastoji od preko 160 signiranih slika, uglavnom nastalih između 1641. i 1661. Fytove slike se danas nalaze u mnogim značajnim svjetskim muzejima (Antwerpen, Bruxelles, Pariz, Beč, Madrid, München, London, Dresden, Lenjingrad, Budimpešta itd.).³

Za detaljniju komparaciju dubrovačke slike s Fytom uzeo bih u obzir četiri slike u Louvreu i jednu u Musée royal des Beaux-Arts u Bruxellesu, u kojima možemo zapaziti niz analogija.

Od slika u Louvreu, na onoj »Mačak promatra divljač i košaru grožđa« možemo s dubrovačkim platnom usporediti tematiku uopće te obradu niza pojedinosti u slikanju perja, u koloritu i u kontrastima svjetla, a osobito su na sličan način tretirane ptice na polici na gornjem dijelu. Slika »Spremište s policom s mrtvom divljači, brojnim drugim pticama, obješenim zecom, košarom i dva majmuna na prozoru« pruža nam komparativan materijal u brojnim detaljima raznolikih ptica, a osobito u obješenim pticama s gornje desne strane i u obradi košare. Treće platno iz Louvrea je »Pas uz hrpu mrtve divljači«, a četvrto »Mačak gleda na obješenog zeca, ptice i lovačke potrepštine«. I na njima susrećemo ponovno najkarakterističnije komparacije u pticama, od impozicije do načina slikanja kljunova i perja, u košari, a isto tako u kolorističkoj intonaciji i u osvjetljenju. Platno u Bruxellesu »Pijetao i puran« može nam poslužiti kao izraziti poredbeni materijal za purana po sredini dubrovačke slike u čitavom nizu »morellijanskih« detalja, da ne ponavljam ponovno analogije u tretiranju perja, u koloritu i u načinu osvjetljenja.

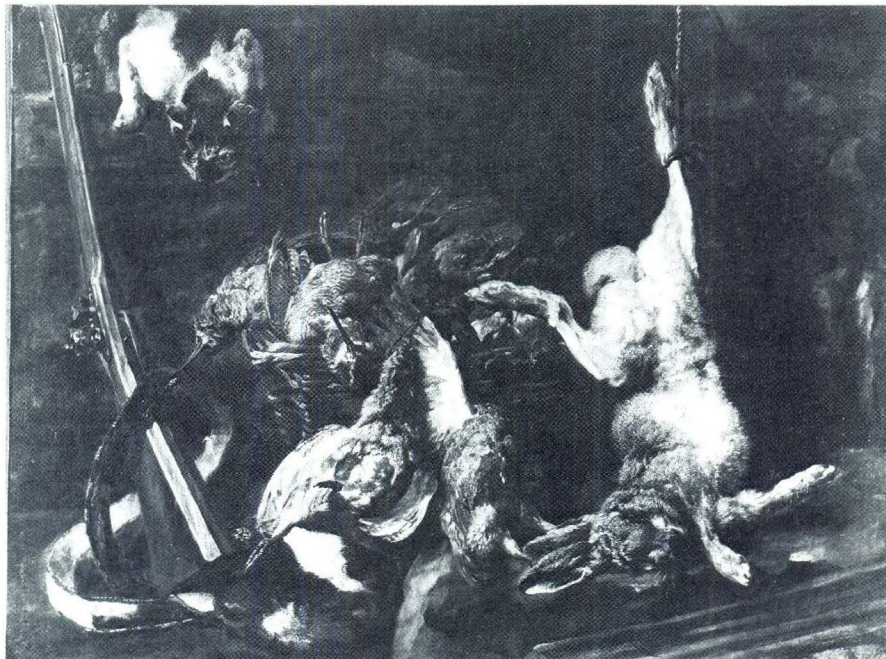
Prije nego li pređemo na neki preliminarni zaključak s prijedlogom atribucije dubrovačke slike »Letušće«, otešćanu i njezinim lošim

³ Za Fyta v.: *E. Greindl*, Jan Fyt, peintre des Fleurs, Miscellanea Leo van Puyvelde, Bruxelles 1949., str. 163—165; *C. Sterling*, La nature morte de l'Antiquité à nos jours, Paris 1952., str. 12, 51, 58—59, 71, 74—75, 90; *E. Greindl*, Les peintres flamands de nature morte au XVIIe siècle, Bruxelles 1965., str. 75—84, 158—167; *C. G. Herzog zu Mecklenburg*, Flämische Jagdstilleben von Franz Snyders und Jan Fyt, Hamburg — Berlin 1970.; *J. Foucart*, Fyt (Johannes ou Jan), Petit Larousse de la peinture, o. c. str. 627—673. Za slike Fyta u Louvreu v. također Catalogue sommaire..., o. c., str. 61, a za onu u Bruxellesu katalog Le siècle de Rubens, Bruxelles 1965., str. 90.

Jan Fyt, Mačak gleda na obješenog zeca, ptice i lovačke potrepštine, Pariz, Louvre

Jan Fyt, Pas uz hrpu mrtve divljači, Pariz, Louvre

stanjem, želio bih ponoviti zanimljivu činjenicu da se to djelo u citiranom inventaru iz 1694. već atribuirao dvojici slikara koji su umrli par decenija ranije, jer je Nicasius Bernaerts umro 1678., a Jan Fyt (ako je on ista ličnost sa onim spomenutim »Gio Auf«, što mi se čini vrlo vjerojatnim) 1661. godine. Ta bi činjenica govorila da su se ta dva srodna autora miješala i u jednoj vrlo uglednoj venecijanskoj zbirci već kratko vrijeme nakon smrti. Ako, međutim, ostavljajući za definitivnu atribuciju sretan trenutak kad će dubrovačko »Letušće« biti stručno restaurirano, usporedimo to platno s jedne strane s malobrojnim Nicasiusovim radovima, a s druge s izborom iz obimnog Fytovog opusa, skloniji sam, ne osporavajući očite srodnosti s Nicasiusovim platnim u Dijonu i u Rouenu, više približiti našu sliku s Fytovim djelima. U prilog tome govori ne samo niz »ikonoloških« detalja (ako taj termin možemo upotrijebiti i za ovu »lovačku« i »peradarsku« tematiku), već i način obrade toga tako živo slikanog, makar mrtvog »letušća«, majstorski slikana i slično impostirana tjelesa divljači, a posebno njihovo perje i kljunovi, pa košare, a i brojne druge »morellijanske« pojedinosti. Za to govore i kompozicioni ritam u rasporedu figura u prostoru, svjetlosna rješenja građena na osobnim igrama svjetla i sjene te gama smeđih, maslinastih, kestenjastih, sivkastih, zelenkastih i okerastih tonaliteta s diskretno utkanim akcentima živih boja. Na osnovi sveg iznesenog bliži sam, stoga, prijedlogu atribucije dubrovačke slike Janu Fytu uz nužni više puta opetovani oprez radi stanja slike i izrazitih sličnosti između tadašnjih slikara teme mrtvih priroda s divljači koja je u Seicentu bila mnogo u modi.⁴

⁴ Za fotografiju slike »Letušće« u Dubrovniku zahvaljujem g. Živku Bačiću, fotografu Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, slike Nicasiusa u Dijonu gospođi Marguerite Guillaume, konzervatoru Musée du Dijon, slike Nicasuisa u Rouenu upravi Musée de Rouen, slika Nicasiusa i Fyta u Lovreu prof. Jacques Foucartu konzervatoru Odjeljenja za slikarstvo i voditelja službe proučavanja i dokumentacije Louvrea, koji mi je dao i druge dragocjene podatke o radovima tih autora. Prof. Edda Portolan, kustos Dubrovačkog muzeja u m., ljubezno mi je saopćila, da je i talijanski istaknuti povjesničar umjetnosti prof. Federico Zeri prilikom posjeta Biskupskoj pinakoteci u Dubrovniku 1980. godine izrazio, videći sliku »Letušće«, pretpostavku da bi mogla biti djelo Jana Fyta.

IL DIPINTO »UCCELAMI« NELLA PINACOTECA VESCOVILE
DI DUBROVNIK

Kruno Prijatelj

In questo studio viene dettagliatamente descritto e analisizzato il dipinto »Uccelami« (94/154 cm), che si conserva nella Pinacoteca vescovile di Dubrovnik e che rappresenta una natura morta con un gruppo di volatili (tacchini, fagiani, beccaccie ecc.) raggruppati con maestria davanti a un canestro e una candela, la luce della quale crea contrasti di chiaroscuro. Il dipinto è stato donato al Duomo di Dubrovnik nel quadro della grande donazione di dipinti dell'arcidiacono Bernardo Orsato Giorgi del 1686 e proviene dalla collezione Raspi di Venezia. Nel documenti dell'Archivio storico di Dubrovnik coll'elenco di questi dipinti il nostro viene chiamato »uccelami di Nicasio altri di Gio. Auf«.

L'autore reca una serie di confronti della tela ragusea colle opere dei pittori fiamminghi Nicasius Bernaerts (1579—1657), allievo di Frans Snyders, e di Jan Fyt (1611—1661) da Anversa, che soggiornò pure in Francia e in Italia, supponendo che il nome »Gio. Auf« sia forse una sbagliata trascrizione del nome e cognome di questo autore. L'analisi si conclude coll'ipotesi che l'opera dimostra più grandi analogie con questo secondo pittore per una serie di confronti »morelliani« sia nella composizione e nel colorito che in molti altri particolari. L'attribuzione è lasciata aperta fino a un necessario restauro dell'opera.